

winter 2004

BOMEN *nieuws*

Kwartaalblad van de Bomenstichting

Bomenkennis

Cursussen op maat

voor groepen en individuele inschrijving

- Boomsoortenkennis-Basis
- Boomsoortenkennis-Plus
- Inheemse Bomen en Struiken
- Bomen Toepassen in de Stad

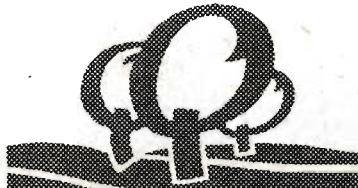
Bomenkennis-Cursussen www.bomenkennis.nl

06-11095105 info@bomenkennis.nl

Duistereweg 18 3911 AK Rhenen tel 0317-612482

Afdeling boomverzorging

- snoeien van bomen d.m.v. klimtechnieken en met inzet van 3 eigen hoogwerkers.
- standplaatsverbeteringen d.m.v. aanbrengen bomenzand en beluchtingen/bemestingen onder hoge druk.
- onderzoek en rapportages
- leveranties bomenzand
- boomverplantingen met newmanframe

**VAN HELVOIRT
GROENPROJECTEN BV**

• oisterwijksebaan 8A • 5056 RD berkel-enschot • tel. 013- 540 82 00 • fax: 013 - 5408201

**Mr B.M. Visser
& Partners**

Juridische Raadgevers

Natuur, Bos en Landschap

Ravenhorsterweg 61, 7103 AR Winterswijk

telefoon: 0543 - 51 85 17 / fax: 53 46 93

e-mail: bmvisser@freeler.nl

Cursuskalender Bomen 2005

Cursuslokatie: Arnhem of "aan huis" (datum in overleg)

Vakcursussen:

Datum:

■ Boomtaxatie: theorie en praktijk (vol)	18 + 19 jan. 2005
- nieuwe taxatiemethode richtlijnen NVTB 2005	
■ Boomtaxatie: theorie en praktijk	25 + 26 jan. 2005
- nieuwe taxatiemethode richtlijnen NVTB 2005	
■ Ontwerpplannen voor bomen	2 februari 2005
■ Planten en verplanten van bomen	2 maart 2005
■ VTA-1: Visuele boomcontrole en registratie	1 februari 2005
■ VTA-2: VTA-methodiek en stabiliteitsonderzoek	1 maart 2005
■ VTA-examenvoorbereiding	8 maart 2005

→ Informatie en inschrijving:

N.O.C.B.
Boomtechnisch Adviesburo
beëdigd taxateur van bomen

Postbus 168, 6930 AD Westervoort
Tel. 026 - 31 17 550 - Fax 026 - 31 20 538
Bezoek onze internetsite: www.nochb.nl

Guinness Book

Wereldwijd staan bomen van een bijzondere betekenis in het prestigieuze Guinness Book, want ze zijn de oudste, de hoogste of de dikste op aarde. Of ze staan op de hoogste plek, daar waar nog net een boom wil groeien, of ze hebben niet het uiterlijk van een boom, maar zijn het toch. Allemaal bomen in verre werelddelen en van een bijzonderheid waar ons landje niet aan kan tippen. Maar ... sinds kort hebben we ook een kampioen. Namelijk de grootste verplante boom ooit, die na een aantal jaren nog in leven is.

Met alle technieken die we in huis hadden werd in 1997 deze enorme monumentale paardekastanje aan de rand van de Koekamp voor het Haagse Centraal Station zo'n tachtig meter versleept voor de bouw van een tramtunnel.

Over tramtunnels in Den Haag moeten we het maar niet hebben. Want daar praat men altijd gekscherend over een buis, waarvan de bouw langer duurde dan gepland en die met regelmaat volloopt. Maar als we toch bezig zijn met parlementaire discussies over spoortracs dan kan deze tunnel gelijk worden meegenomen.

Toeval of niet, deze paardekastanje staat bij de Bomenstichting dit jaar extra in de belangstelling. Dit voorjaar werd hij door ons op een ansichtkaart gezet voor de actie 'Samen sterk'. Over de opbrengst en het vervolg van die actie leest u elders in dit nummer.

In het vorige nummer stond diezelfde foto bij een artikel over twintig jaar registreren en schouwen van monumentale bomen. En uitgerekend in deze editie heeft Florentine van Eeghen een gesprek met Dick Polvliet, onze contactpersoon in Den Haag, die jaren geleden zeer indringend aandacht vroeg voor het behoud van deze kastanje. Dit resulteerde uiteindelijk in zijn verplanting door boomverzorgingsbedrijf BSI Bomenservice uit Baarn. Na wat tegenslagen in de dagen daarvoor werd op een avond onder het muzikaal geweld van de Carmina Burana de boom op ijzeren platen verschoven.

Nu prijkt hij in de nieuwste editie van het recordboek en krijgt een wereldwijd eerbetoon. Misschien mogen we ons zelf een pluim op de hoed steken, want als de boom indertijd niet als monument was opgevalen en aangemerkt dan had hij misschien al lang als kachelhout gediend.

Slecht kachelhout is het grenen van dennen. Maar Leo Goudzwaard schrijft wel vol lof over deze schitterende inheemse conifeer met zijn leeftijdafhankelijke verschijningsvormen. En u bent vast

gek op de records: de oudste den, of pijnboom zo u wilt, staat naast Hotel Wolfheze, net buiten het gelijknamige dorp bij Arnhem. Ga erheen en bewonder hem (of haar?)!

Frank Moens

In dit nummer ...

4

Een bos herdenkingsbomen

De vijfde 'Bomen voor het leven-dag' staat gepland op 27 november. Dan worden er weer duizenden mensen verwacht in Dronten, die in het Koningin Wilhelminabos een boom gaan planten voor een aan kanker overleden dierbare. Dit jaar zal de 10.000^e boom gepland worden. Maartje Nelemans blikt terug in de historie van dit succesvolle gebeuren.

6

Nieuw model voor boombescherming

De laatste jaren is er veel veranderd in het verstrekken van kapvergunningen en was het daarom noodzakelijk om daar met de Model Bomenverordening op in te spelen. Edwin Koot werkte de verordening uit en geeft de inhoud kort weer. De nieuwe versie is alleen digitaal verkrijgbaar. We gaan met de tijd mee.

10

Zwaar jaar door het weer en andere oorzaken

Het zal u niet ontgaan zijn dat de grond dit najaar bezaaid lag met vruchten van beuk en eik. Maar ook bijvoorbeeld de berk heeft enorm veel zaadjes laten rondvliegen. Marjan van Elsland doet een poging dit te verklaren.

Verder bespiegelingen rond de gezondheidsproblemen van de paardekastanje. De een na de andere ziekte slaat in een kort tijdsbestek in deze boomsoort toe.

en verder ...

Column: Geen boom gezien 7

Dankzij Dick Polvliet Nederlandse boom in het Guinness Book 8

Grove en andere dennen 12

Van onze lezers 19

Twee spreekwoorden - puzzel 19

Kort nieuws 20

De Stelling 21

Boeken 22

Hoe gezond is ons groen? 23

Agenda 23

Colofon 23

Rijp & Groen 24

Op de omslag: De 'duizendjarige' den van Wolfheze; de oudste den van ons land. (foto: Frank Moens)

EEN BOOM is buitengewoon

Een bos herdenkingsbomen

Maartje Nelemans

Op 9 december 2000 zijn de eerste
'bomen voor het leven'
geplant in dit Koningin Wilhelminabos
ter speciale herinnering aan
aan kanker overleden dierbaren

foto's op deze bladzijden: KWF Kankerbestrijding

Meer informatie:
KWF
Kankerbestrijding,
Postbus 75508,
1070 AM Amsterdam

www.
wilhelminabos.nl

De vijfde 'Bomen voor het leven'-dag' is op 27 november. Dan worden er weer duizenden mensen verwacht in Dronten, die in het Koningin Wilhelminabos een boom gaan planten voor een aan kanker overleden dierbare. Dit jaar zal de 10.000^e boom geplant worden. Hoe is dit initiatief tot stand gekomen, en wat vinden de nabestaanden ervan? De redactie ging praten met enkele mensen die een boom geplant hebben en met de initiatiefnemer van het bos, Peter Derksen.

Het KWF Koningin Wilhelminabos (zoals het bos officieel heet) is een initiatief van Peter Derksen, directeur van de stichting Nationale Boomfeestdag. Nadat hij kort na elkaar twee familieleden aan kanker had verloren, kwam hij op het idee om nabestaanden in de gelegenheid te stellen een boom ter nagedachtenis aan te planten. Hij nam vanuit zijn functie contact op met het Koningin Wilhelminafonds (KWF), dat geld inzamelt voor kankerbestrijding, en met Staatsbosbeheer. De reacties waren positief en in 1999 hebben de Stichting Nationale Boomfeestdag en Staatsbosbeheer het bos aangeboden aan de toen 50-jarige KWF Kankerbestrijding. Met de aanleg van het bos is begonnen op 9 december 2000.

Het bos is genoemd naar Koningin Wilhelmina, omdat zij in 1948 besloot het nationale geschenk, dat zij kreeg vanwege haar gouden regeringsjubileum, te bestemmen voor de kankerbestrijding.

Gedenkplaats

Een belangrijk onderdeel van het Koningin Wilhelminabos is de gedenkplaats, ontworpen door Peter Derksen. Centraal staat een beeldje van Koningin Wilhelmina. Daaromheen staan in een onderbroken cirkel twaalf Millenniumbomen, één voor elke provincie. Twaalf verwijst ook naar uren, maanden, tijd. De cirkel is onderbroken, omdat het directe contact met de overledenen verbroken is.

Op de lege plek heeft de Contactgroep Nabestaanden Kankerpatiënten op 9 december 2000 namens alle nabestaanden een moerasseik geplant. Ook dat is symbolisch: onze blijvende herinneringen aan de overledenen maken de cirkel toch weer sluitend. Buiten de bomencirkel staan in cirkels glazen panelen met de namen van hen die in dit bos worden herdacht. Twee lege panelen verwijzen naar mensen die aan kanker zijn overleden, maar niet met naam en toenaam op de Gedenkplek staan vermeld.

Het is een indrukwekkende plaats, wellicht door de eenvoud ervan. Het is ook mogelijk om er as te verstrooien.

Het bos

De herdenkingsbomen worden geplant op schoongemaakte stukken in een al bestaand bos. Het bos zelf is een afwisselend loof- en naaldbos en al zo oud dat het aan verjonging toe is. Vandaar dat er ruimte vrij kwam, die gebruikt kon worden voor dit initiatief. Staatsbosbeheer zorgt voor het plantmateriaal, dat bestaat uit kleine boompjes van de soorten els, eik, zoete kers, berk en beuk. De boompjes worden op een grotere afstand dan normaal geplant, zodat er de eerste tientallen jaren niet gedund hoeft te worden. Verder is het wel de bedoeling dat de nieuwe aanplant opgaat in een 'gewoon' bos, het wordt dus geen parklandschap en het onderhoud en beheer is ongeveer vergelijkbaar met dat van een gewoon bos.

Waarom meedoen?

Eén keer in het jaar is het mogelijk een boom te planten, op de 'Bomen voor het leven'-dag. Deze wordt de laatste zaterdag van november gehouden, dit jaar voor de vijfde keer. Vorig jaar zijn er 7000 mensen naar deze dag gekomen, waarmee dit initiatief kennelijk in een belangrijke behoefte voorziet. Opvallend is dat van vrijwel alle mensen, die een boom planten, hun geliefde gecremeerd is of zijn of haar lichaam aan de wetenschap beschikbaar heeft gesteld. Kennelijk geeft het planten van een boom in dit geval een plek om naar toe te gaan, vergelijkbaar met een begraafplaats. Een bos biedt daarnaast ook nog rust en een verbondenheid met de natuur, twee factoren die ook belangrijke redenen zijn voor de mensen om juist dit initiatief te omarmen.

"Ik vond het een bijzonder initiatief ..."

Tot de eerste boomplanters hoort Elma Holthuis, zus van initiatiefnemer Peter Derksen.

Haar man Paul overleed in juni '99 op 44-jarige leeftijd. Het jaar daarop werd de eerste plantactie in de Flevopolder gehouden. De boom voor Paul staat in de cirkel van bomen bij de entree van het terrein.

Waarom Elma aan de plantactie meedeed? "Ik vond het een bijzonder initiatief en wilde ook graag mijn broer steunen in het realiseren ervan. Zelf heb ik niet zo'n emotionele band met de boom of de plek. Ik gedenk Paul op een andere wijze en op andere plaatsen."

Naderhand is ze nog een keer teruggeweest en het deed haar wel wat toen ze de naam van haar man op de gedenkplaat las. "Belangrijk vind ik vooral de aandacht vanuit de samenleving voor kanker. Het KWF doet goed werk en met dit bos wordt het belang daarvan benadrukt."

"... nu heb je iets om op terug te vallen."

Mevrouw Langeveld uit Den Haag heeft vier jaar geleden een boom geplant voor haar overleden echtgenoot. Hij is op 56-jarige leeftijd dood gegaan. Waarom heeft ze dit gedaan?

"Omdat hij altijd met de natuur bezig was.

Hij is gecremeerd, zijn as is verstrooid en ik had dus niets meer van hem. Hoewel ik daar geen problemen mee heb, is het toch een leegte, en nu heb je iets om op terug te vallen. Ik vind het een heel goed initiatief."

Mevrouw Langeveld gaat er een keer per jaar met een vriendin heen, rond zijn verjaardag, en maakt dan meteen een lange wandeling in de omgeving. "Als het dichterbij was geweest, ging ik waarschijnlijk wel vaker." Het gaat haar niet alleen om de boom en het bijdragen aan de natuur. "Ik ondersteun hier toch ook de kankerstichting mee. Wat mij betreft zouden ze ook jaarlijks een kleine gift mogen vragen voor het onderhoud en voor de organisatie."

Nieuw model voor boombescherming

Edwin Koot

Beheerderabonnees van de Bomenstichting hebben de cd-rom Model Bomenverordening 2004 reeds toegezonden gekregen. Andere gemeenten en belangstellenden kunnen een exemplaar bestellen bij de Bomenstichting. De prijs is € 12,50 voor donateurs en € 15,- voor niet-donateurs, exclusief verzendkosten à € 3,20.

Goede bescherming van bomen is in het belang van ons allemaal. Bijna iedere gemeente heeft regels voor wanneer een boom wel of niet gekapt mag worden. De kwaliteit van die regelgeving verschilt sterk per gemeente. De Bomenstichting is voorstander van eenduidige en strakke regels, die een goede bescherming van bomen garanderen. Vandaar dat wij reeds in 1996, samen met de Vereniging STADSWERK Nederland, de model-bomenverordening hebben uitgebracht. Bijna acht jaar later is het tijd voor een nieuwe versie.

Bij de introductie destijds van de model-bomenverordening waren de reacties positief. Gemeenten hadden hiermee een alternatief in handen voor de gangbare kapverordening. Zij kregen zo de mogelijkheid te kiezen voor regelgeving die een betere bescherming voor de bomen bood. In dit model vormen monumentale bomen bijvoorbeeld een speciale categorie, waarvoor slechts bij hoge uitzondering een kapvergunning afgegeven wordt. Een andere opvallende verbetering is die ten aanzien van de inspraakmogelijkheden van burgers. Een besluit over het wel of niet verlenen van een

kapvergunning mag in dit model pas genomen worden ná de inspraakronde. Veel gemeenten zijn inmiddels overgestapt naar de bomenverordening of hebben delen ervan in hun regelgeving verwerkt.

Minder regels

De laatste tijd wordt de roep om minder regels en bureaucratie steeds luider. Burgers moeten meer eigen verantwoordelijkheid krijgen, is het devies van dit kabinet. Geen betutteling meer door de overheid als het om boompjes in de eigen tuin gaat. Daarnaast moet het ambtenarenapparaat effectiever gaan werken. Als 95% van alle kapaanvragen eigenlijk altijd wordt toegekend, vraagt dit om een herbezinning. Veel gemeenten zijn daarom bezig hun verordening aan te passen. Op zich is dat prima. De overheid moet immers luisteren naar wat er in de maatschappij leeft. Zij moet echter ook de kwaliteit van de boombescherming bewaken.

Tot nu toe kon iemand er min of meer vanuit gaan dat je voor iedere boom dikker dan 10 centimeter een kapvergunning nodig had. Maar er ontstaan steeds meer plaatselijke verschillen, die soms behoorlijk uiteenlopen. Vandaar dat de Bomenstichting in samenwerking met Vereniging STADSWERK Nederland een nieuwe standaard heeft ontwikkeld: de Model-Bomenverordening 2004.

Bij het opstellen van dit model is gezocht naar een balans tussen vereenvoudiging van de regelgeving en optimale bescherming van waardevolle bomen.

Je kunt de regels versimpelen door minder bomen onder een kapvergunning te laten vallen. Daarvoor zijn meerdere mogelijkheden. De gemeente kan vastleggen dat alleen voor bomen dikker dan 30 centimeter doorsnede een kapvergunning nodig is. Of zij kan bepaalde gebieden of wijken aanwijzen. Er zijn gemeenten die bomen in particuliere tuinen uitzonderen van de vergunningplicht. Andere werken met lijsten van waardevolle bomen. Staat een boom niet op die lijst, dan kan deze zonder vergunning gekapt worden. Welke beperking de gemeente ook kiest, zij zal van te voren goed moeten kijken wat eventuele gevolgen kunnen zijn van de maatregel. Dan kunnen ongewenste neveneffecten

In de nieuwe Model Bomenverordening is voor bomen in particulier eigendom geen uniforme norm gesteld aan de diktemaat van de boom waarboven een kapvergunning moet worden aangevraagd. Gemeenten kunnen dit zelf vaststellen gebaseerd op de lokale situatie.

Meten van bomen (in cm)

Dikte ¹	Omtrek ²
10	31
20	63
30	94

1: met een boomklem
2: met een meetlint

foto: Frank Moens

worden voorkomen. Vereenvoudiging van de regelgeving mag nooit ten koste gaan van de kwaliteit van het bomenbestand.

Model-bomenverordening 2004

In de model-bomenverordening 2004 is gekozen voor een minimale diktemaat als ondergrens van de bescherming. Andere vormen, zoals het vrijgeven van bepaalde boomsoorten of gebieden, leiden sneller tot misverstanden en vergissingen. Er is bewust onderscheid gemaakt tussen bomen in particulier eigendom en bomen in de openbare ruimte. Voor particulieren geldt dat ze voor een boom met een dikte van minder dan 20 centimeter - op borsthoogte gemeten - geen vergunning hoeven aan te vragen. Voor bomen in de openbare ruimte is de gangbare diktemaat van 10 centimeter gehandhaafd. Het algemeen belang van deze bomen is immers groter. Burgers willen bovendien mee kunnen praten over de bomen in hun straat. Die mogelijkheid wordt geboden indien ze mee kunnen beslissen over het lot van 'hun' bomen.

In de nieuwe verordening zijn de regels ten aanzien van de inspraakmogelijkheden overigens wel aangescherpt. Of soepeler geworden, vanuit gemeentezijde bekeken. Nog steeds geldt dat tijdens de bezwaarperiode van zes weken na het verlenen van de vergunning geen kap mag plaatsvinden. Die periode wordt langer als er daadwerkelijk een bezwaarschrift is ingediend waarop een uitspraak moet plaatsvinden.

Indien het bezwaar wordt afgewezen en de indiener gaat daarop in beroep, dan dient deze tegelijkertijd een aanvraag in te dienen voor een voorlopige voorziening bij de rechtbank. Die voorlopige voorziening wordt altijd door de rechtbank snel behandeld. Als de uitspraak op de voorziening negatief voor de boom uitvalt, dan is daarmee in de vergunning definitief.

In tegenstelling tot het verleden is daarmee de bezwaarprocedure afgesloten; een beroep is niet meer mogelijk. Dit laatste is gedaan om oneigenlijk gebruik van bezwaarmakers te voorkomen, die jarenlang procedures kunnen blijven voeren.

Randvoorwaarde: goed beleid

De Bomenstichting zet wel een grote MITS bij het overnemen van de nieuwe modelverordening door de gemeenten. De modelverordening werkt namelijk alleen goed als gemeenten een gedegen inventarisatie hebben gedaan van (lokale) monumentale bomen en bijzondere houtopstanden binnen hun gebied. Bovendien moeten ze vastgelegd hebben dat voor deze beide categorieën in principe geen kapvergunning wordt afgegeven. Bijzondere bomen of beeldbepalende heesters die nog geen 20 centimeter dik zijn, kunnen dan op deze wijze toch beschermd worden.

Tenslotte nog een kanttekening. De bomenverordening is maar een onderdeel van het totale bomenbeleid. Indien een gemeente de rest van het bomenbeleid nog helemaal geen vorm heeft gegeven, dan is het verspillen van energie om de bomenverordening in de eigen gemeenteverordening aan te gaan passen.

Geen boom gezien

Al tien dagen was ik in dat groene land en ik had nog geen boom gezien. Nou ja, geen echte boom dan. Wel veel berkenstruikbomen en elzenstruiken, die gewoon vanzelf groeien en weer dood gaan, maar echte bomen, nee.

Echte bomen die groot kunnen groeien. Of liever, die dat al gedaan hebben. Neen, niet gezien. Zo bewust was ik er nou ook niet mee bezig, maar kennelijk neem je toch waar dat er geen bomen zijn. Blijkbaar ben je zo gewend dat overal bomen staan, dat het opvalt wanneer ze er niet zijn.

Dat overkomt me ook wel eens in een stad met veel grote en vooral hoge gebouwen. De menselijke maat is dan zoek en je mist iets. Bomen?

Wij zijn ze zo gewend, die bomen. Dat zal de reden wel zijn waarom we overal bomen neerzetten. Zelfs op plaatsen waar ze geen schijn van kans hebben boom te worden, de plantplek waar de stedenbouwer of architect dat nodig achtte. De boom waarmee de tekening of maquette mooier werd. Misschien was het plan of ontwerp incompleet of onverkooptbaar zonder bomen, misschien wordt er nauwelijks echt over nagedacht. Een knot- en bolpleeborstel hoort er bij, net als ooit een ei.

Echte bomen. Je kan er niet omheen. Altijd benieuwd hoe ze het voorjaar en de zomer door zullen komen. Het koude en natte voorjaar was ongunstig voor de platanen. Schimmelziekte met bladval, het leek wel najaar. Eind juni zijn ze gelukkig weer opnieuw uitgegloept. Daarna een zomerstorm. Veel blad is gekneusd, waardoor het verdroogt en weer afvalt. Opnieuw herfst in de straat. Voor de derde keer dit jaar lopen ze uit, wat een overlevingsdrang, geweldig. Terwijl ik dit schrijf, moet het nog najaar worden, moet het blad er weer een keer af. Kan de gemeente geen andere bomen planten? Drie keer in het jaar blad ruimen en dan die akelige bolletjes die het hele jaar troep op straat geven. Dit wordt menig bewoner teveel gedoe.

De kastanjes dan. De bladplekkenziekte en de paardekastanjenemot weten wel raad met het blad. Geen fraaie boom die eind augustus nog louter bruine bladeren heeft. En dan de bloedende bast. Wat zal er van onze kastanje terechtkomen? Drie ziekten voor een van onze belangrijke stadsbomen.

De iep? Hoe heeft de iep(enspintkever) het dit jaar gedaan? Blijven er nog iepen? De eikenprocessierups, de wilg, de populier? Ik zoek een boom met blad, die verder gewoon gezond is, dus verder niks heeft aan ziekmakende dingen!

Al die beestjes, al die schimmels, al die problemen waarvan we de oorzaak willen kennen. Al die bedrijven die naarstig naar oplossingen en inkomsten zoeken. Injecties, feromonen, voedseltoedieningen middels injectie of infuus, bestrijdingsbeestjes, vieze, stinkende sappen die de beheerder áán- en de boom worden ópgesmeerd.

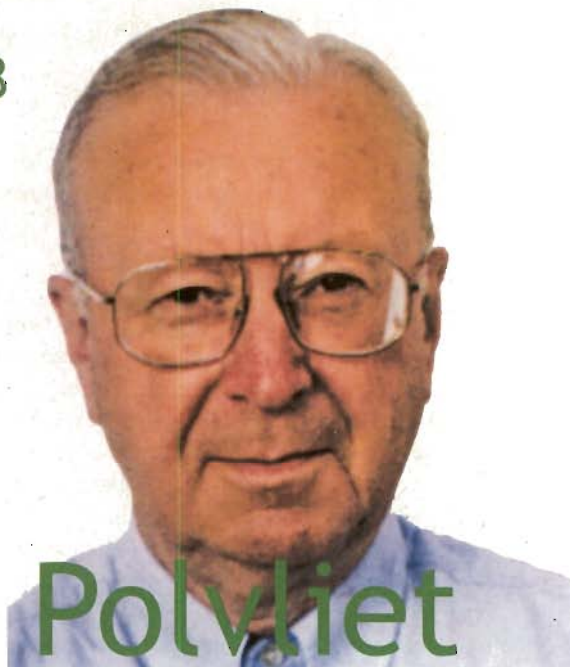
Zolang er bomen zijn, blijft de Bomenstichting nodig om verstandig en kritisch bomen en bedrijven te volgen.

En dat land waar we de eerste tien dagen geen bomen zagen, Noorwegen, is zo mooi en zo groen, heeft zoveel water en sparren en zo weinig mensen. Daar zal die mineermot, het beest heeft Scandinavië al bereikt, heel wat minder schade veroorzaken dan in ons minder groene maar meer bevolkte land.

Douwe van der Heij

De Haagse serviceflat waar Dick Polvliet (74) in woont, kijkt uit op het gewichtig groen van een oud stadspark. Een passende omgeving voor deze bomenbeschermer van het eerste uur die altijd vóór op de barricades staat als het om monumentale bomen gaat. En toch, zegt Dick zelf, zijn er heus wel momenten dat hij níét aan bomen denkt.

Interview door Florentine van Eeghen

Dankzij Dick Polvliet Nederlandse boom in het Guinness Book

Begin jaren tachtig werd Dick Polvliet donateur van de toen nog jonge Bomenstichting. Het feit dat Dick in Nijmegen voor het eerst een tuin had met bovendien een mooie, driestammige berk erin, was daar wellicht de aanleiding toe. Kort daarna las hij in Bomennieuws een oproep om mee te helpen bij het inventariseren van Monumentale Bomen. Hij meldde zich aan.

"Ik wist niets van bomen, maar had een maatje die wel bomenkenner was en ik noteerde wat hij vertelde. Voorzien van enige richtlijnen, neuskruis, meetlint en kaartblad doorkruisten wij delen van de Betuwe, van het Land van Maas en Waal en het Rijk van Nijmegen. In het begin hadden wij natuurlijk geen vergelijkingsmogelijkheid. Het aantal dat wij bijzonder vonden was veel te groot zodat geschrapt moest worden. Maar voor mij was dat dé manier om te leren naar bomen te kijken. Van nature ben ik geen kijker, als predikant ben ik een man van het woord en meer nog een luisteraar. Beroepshalve ben je niet op kijken ingesteld. Nu nog steeds moet ik mij er toe zetten om goed te kijken."

Heeft het bezig zijn met bomen uw leven veranderd?

"Deze nieuwe taak kwam op een goed moment. Ik was 55 jaar en net in de WAO terechtgekomen, wat een voortijdig einde van mijn loopbaan betekende. Vaak werd de grap gemaakt: "Vroeger was je met mensen bezig, nu met bomen." Dan zei ik terug: "Maar bomen kunnen niet spreken." Dat zeg ik nu overigens niet meer. Ik geloof echt dat als je er een oor voor ontwikkelt, bomen zich tot je kunnen richten. Dat weet ik van anderen, zelf heb ik dat niet gemerkt. Ik heb hier een

favoriete boom in het park, een monumentale beuk, maar tot een wederzijds contact is het niet gekomen. Ik heb er kennelijk de rust niet voor. Het gekke is dat als ik bij de boom sta, ik altijd even kijk of iemand mij ziet. Het is een soort schaamtegevoel dat mij ook remt om mij over te geven. Het boek van Maja Kooistra, 'Ontmoetingen met Bomen', geeft een impuls om op een andere manier met bomen bezig te zijn. Meer een intuïtieve benadering dan een wetenschappelijke, dat kan elkaar aanvullen."

Hoe heeft u die kennis verzameld?

"Je verzamelt langzamerhand wel veel kennis, maar een deskundige zal ik mezelf nooit noemen. Na Nijmegen ben ik in Wageningen colleges natuurbeheer en bosbouw gaan volgen. Toen woonde ik in Rhenen en daar ben ik ook al met boombescherming bezig geweest. Ik heb er gestreden voor een oude boom bij een landhuis: hoe dat is afgelopen weet ik niet. Ik was alweer naar Arnhem verhuisd, waar ik heb geholpen bomen te redden van nieuwbouw en wegeaanleg. Dat is nog altijd de grootste bedreiging. Maar ik wilde graag terug naar Den Haag, waar ik als kind heb gewoond. Het is goed om terug te komen op een plek waar je jong bent geweest, als je daar goede herinneringen aan hebt. Toen ik hier de eerste keer kwam zeiden mijn dochters: "Wat

doe je daar bij al die oude mensen?!" Maar als je hier ziet hoe vitaal oude mensen nog zijn, dan is het niet het einde maar een derde levensfase waar je na je zeventigste in terechtkomt.

De Bomenstichting kan natuurlijk niet alle bomenkwesties van Nederland zelf nalopen en oplossen. Ook hier in Den Haag werd ik meteen contactpersoon en namens de Bomenstichting zit ik nu in de Adviesraad Monumentale Bomen van Den Haag. Dat doe ik nu acht jaar. Eerst hielp ik bij het samenstellen van de lijst, nu schouwen we ze en voegen eventueel nieuwe toe die inmiddels de leeftijd van vijftig jaar hebben bereikt (leeftijdsgrens is tegenwoordig tachtig jaar). Vijftig jaar was het criterium van de Bomenstichting toentertijd, maar dat is nu opgehoogd tot tachtig jaar. Op de lijst staan 1291 bomen. Dat lijkt ontzettend veel, maar we hebben ook groepsobjecten zoals aan het Lange Voorhout en de Vijverberg. Dat zijn veel lindes en kastanjes."

U bent bij veel boeken en publicaties betrokken geweest. Komt daar de 'man van het woord' om de hoek kijken?

"Je komt voortdurend met nieuwe dingen in aanraking als je met bomen bezig bent. In 1991 kreeg ik het verzoek om ter ere van het zilveren huwelijk van Beatrix en Claus een boek over Oranjabomen samen te stellen. Uiteindelijk is de tekst door iemand anders geschreven. Maar de fotograaf, Rob Wandemaker, en ik hebben in voorjaar en zomer 1991 het hele land afgereisd om te kijken naar Oranjabomen, bomen die zijn geplant ter gelegenheid van een bijzondere gebeurtenis van het Koninklijk Huis. We konden gebruik maken van een inventarisatie die al eerder door de Bomenstichting was gedaan. Een paar honderd bomen hebben we gezien. In december is toen het boek 'Bomen voor Oranje' aangeboden door Lubbers aan de koningin en daar waren wij uiteraard ook bij."

En dan de beroemde paardekastanje ...?

"Dankzij de Bomenstichting en haar bemiddeling heb ik een paardekastanje weten te redden. Het is een bekend verhaal geworden omdat voor het eerst een boom van honderddertig jaar oud is opgeschoven. Dit is officieel in het Guinness Book of Records opgenomen. De boom moest verschuiven vanwege de Koningstunnel die precies moest komen waar de boom stond. De boom was zeker verdwenen, als ik toen niet net in Den Haag was komen wonen. Door de gemeente waren voor hetzelfde geld méér nieuwe bomen beloofd. Namens de Bomenstichting heb ik toen bij de gemeenteraad het behoud van de boom bepleit. Er kwam een onderzoek en de boom bleek zó gezond te zijn dat het de moeite waard bleek de operatie te doen plaats vinden. Van te

voren is de boom een beetje ingesnoeid, door de gemeente extra verzorgd met water en voeding en vrijgemaakt van zijn plekje. De kluit werd vierkant uitgesneden, precies op het formaat van de kruin. Dat zijn

contactpersonen zijn er ter ondersteuning van de groenafdeling...

platen onder gebracht die met de hulp van scheepsbouwkundigen aan kabels zijn bevestigd en versleept. In maart '97 heeft de verhuizing plaatsgevonden en nu kun je constateren dat hij het echt goed doet." Verantwoordelijk voor dit huzarenstuk was het boomverzorgingsbedrijf BSI Bomenservice uit Baarn.

Heeft u als bomenliefhebber van het eerste uur nog een advies aan de Bomenstichting?

"Ik ben het helemaal eens met het streven om ter plaatse groepjes mensen te hebben om de boombescherming te behartigen. Als ik straks wegval, let de plaatselijke Natuurbescherming op de bomen. Maar op plaatsen waar deze niet bestaat, heb je contactpersonen nodig die bereid zijn te letten op wat er gebeurt. Let wel, zij zijn er vooral ter ondersteuning van de groenafdeling van de gemeente. Die hebben onze steun nodig tegenover de andere afdelingen van de gemeente die bomen niet zien staan."

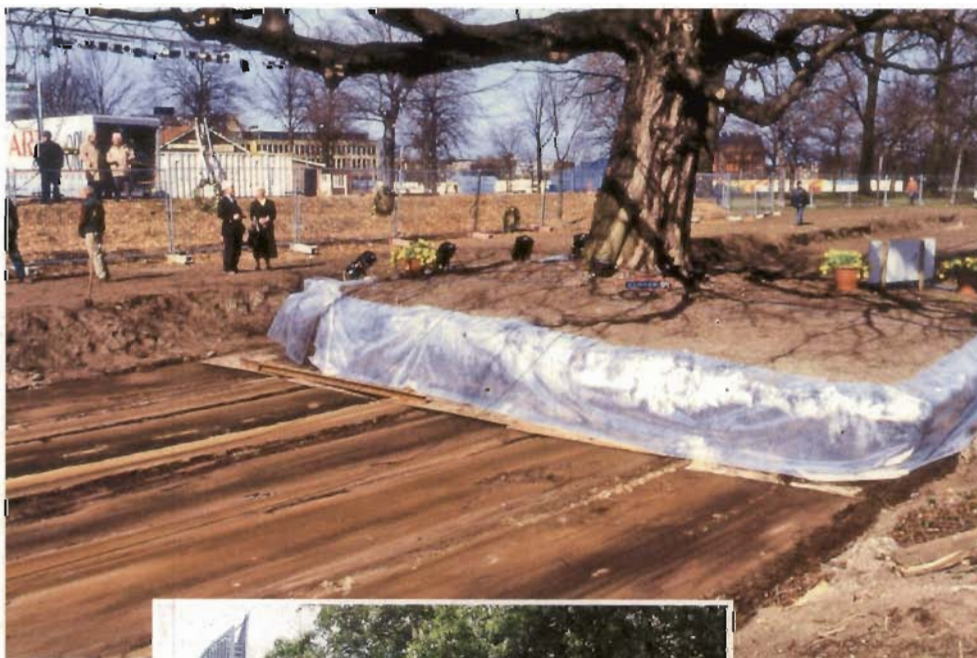

foto: BSI Bomenservice BV

Verplanting van de grootste nog in leven zijnde boom in het voorjaar van 1997.

Zeven jaar later staat de boom er nog steeds schitterend bij.

foto: Jan Kees in 't Veld

Zwaar jaar door het weer

foto: Frank Moens

Marjan van Elsland

Het zat de bomen en struiken dit jaar niet mee: door zware bloei en vruchtdracht raakten ze uitgeput en andere gebeurtenissen deden er nog een schepje bovenop. Veel mensen vroegen zich af, wat er aan de hand was en hoe het gaat aflopen.

Ik doe een - niet wetenschappelijk verantwoorde - poging tot antwoorden.

De hittegolf van 2003 heeft ongetwijfeld de aanzet gegeven. De langdurige droogte en hitte kan bij gevoelige bomen, zoals de beuk, tot wortelsterfte geleid hebben. Ook was de hittegolf voor veel bomen en struiken zo bedreigend, dat ze extra veel bloei-knoppen voor 2004 aanmaakten. Deze noodbloei is een poging om de soort te laten overleven, voor het geval het individu het niet overleeft. Ik kan me niet herinneren dat er ooit tegelijk zoveel appels, beuken-nootjes, bramen, eikels, kastanjes, dennenappels en andere vruchten en zaden waren. De bomen waren

Bloedingsziekte in opkomst

De paardekastanje staat onder druk van een serie aantastingen die zich in korte tijd als plaag of epidemie over het land hebben verspreid. Terwijl er naar allerlei mogelijkheden wordt gezocht om de jaarlijkse aantasting door de mineermot te verminderen, doemt er al weer een nieuwe bedreiging voor de paardekastanje (*Aesculus*) op. In tegenstelling tot de mineermot is deze ziekte, die nog niet eens een officiële naam heeft, wel dodelijk.

De symptomen en zelfs het afsterven van bomen zijn sinds de zomer van 2002 bekend, toen de ziekte in bomen in de Haarlemmermeer werd ontdekt.

Bij een aantasting verschijnen verspreid op de stam

kleine, roestbruine vlekken. Ze breiden zich snel uit over de rest van de stam en de gesteltakken.

Puntsgewijs druipen uit de vlekken een donkerrode, stroperige vloeistof. In de nazomer stopt de vochtontwikkeling en drogen de vlekken in tot ruwe, zwarte korsten. In het daarop volgende voorjaar verdroogt de bast tussen deze vlekken en sterft af. In de tot nu toe gevolgde gevallen overleefde de boom dit niet.

Uit de resultaten van een oproep onder boombeheerders blijkt dat de aantasting een landelijk probleem is. Om het onderzoek een landelijk vervolg te geven, heeft het Ingenieursbureau Amsterdam een aantal deskundigen bijeengebracht. Gezamenlijk is besloten een werkgroep op te richten, Aesculaap genaamd.

Ook een aantasting gezien? Indien u vermoedt dat deze aantasting ook in uw paardekastanje voorkomt, dan wordt u vriendelijk verzocht contact op te nemen met Fons van Kuik van PPO Bomen, tel. 0172-236730 of fons.vankuik@wur.nl. U kunt ook contact opnemen met de groendienst in uw gemeente.

Frank Moens

Ziektebeeld van de nieuwe bloedingsziekte in de paardekastanje.

foto: Fons van Kuik

en andere oorzaken

duizendvoudig 'zwanger'. Dat kost energie en gaat ten koste van de overige levensfuncties. Bij de beuken zag je duidelijk wat de gevolgen van dit alles waren: kleine, 'grauwe' bladeren, dus een armoedig ogende, open en kwetsbare kroon.

Vervolgens zorgde een zachte winter, dat schimmels en insecten makkelijk de winter doorkwamen, waardoor bijvoorbeeld de bladluis in de voorzomer massaal kon toeslaan. Een plant gaat daar niet aan dood, maar het kost hem wel energie en weer waren vooral de beuken de klos. We kregen bijvoorbeeld ook vragen over de kastanjemineermot, schuimcicades, processierups en allerlei bladplekkenziekten (schimmels), die het heel goed deden, ten koste van de bomen. Eind juni zorgde een zware westerstorm vol zeezout in het westen van het land ook nog eens voor bladverbranding bij alle onbescherpte bomen en struiken. Het was een akelig gezicht, al die bruinverkleurde afgestorven bladeren midden in de zomer.

Toch maken we ons bij de Bomenstichting nog niet zoveel zorgen over de tegenslagen, die direct of indirect het gevolg zijn van weers- en klimaatsomstandigheden. In de eerste plaats zijn bomen en struiken lange-termijn-organismen, die reserves en verdedigingsmechanismen hebben en heus niet direct het loodje leggen. Bovendien was de zomer van 2004 een zegen voor planten: koel en vochtig, dus ideaal om er weer bovenop te komen. Ik verwacht dan ook, dat bijna alle ziele gevallen volgend voorjaar weer gewoon uitlopen. Wel moeten we erop rekenen dat verzwakte beuken het extra moeilijk zullen hebben. En er zijn natuurlijk ernstige aantastingen die niet direct met het weer te maken te hebben, zoals de iepenziekte. Ook een raadselachtige bloedingsziekte in paardekastanjes begint slachtoffers te maken en schreeuwt om intensief onderzoek. Helène van der Poel schrijft daarover in haar column op bladzijde 23. Op de vorige pagina in dit artikel leest u meer over de symptomen.

Goudse kastanjes te hulp geschoten

Voor het tweede achtereenvolgende jaar vond in Gouda een opmerkelijke bomenactie plaats: op woensdag 3 november werden duizenden kilo's afgevalen bladeren van de paardekastanje bijeengeveegd en afgevoerd. Mevrouw Pat Veldhuijzen van Zanten vroeg op die dag aandacht voor het kastanjemineermot-probleem.

Gesteund door GreenWish (www.greenwish.nl), leerlingen van het Wellantcollege en vrijwilligers werd massaal kastanjeblad geruimd om de aantasting door de mineermot komend voorjaar te verminderen.

Het klinkt tegennatuurlijk: bladruimen om een boom te beschermen. Maar terwijl je een deel van de voedingsstoffen voor de boom wegneemt, veeg je ook tegelijkertijd veel poppen van de mineermot mee, die in het afgevalen blad overwinteren. Het gevolg is, zo is de gedachte achter de veegactie, dat de aantasting daarmee pas later in het groeiseizoen ernstiger vormen gaat aannemen.

De larven van de mot zorgen ervoor dat de bladeren er in augustus al bruinverdord uitzien. Door het bladruimen wordt het aantal motten van de eerste generatie aanzienlijk verkleind. Omdat de mineermot (nog) nauwelijks natuurlijke vijanden heeft, kan het beestje zich zonder tegenwerking voortplanten. Als het weer tijdens het mortenseizoen gunstig is, is het mogelijk dat er drie generaties in een jaar tot wasdom komen. Elke kilo kastanjeblad met poppen levert het volgende jaar tot wel 80.000 mineermot-nakomelingen. Met de

veegactie werd vijfduizend kilo kastanjeblad geruimd. Dat levert een beperking op van $5000 \times 80.000 = 400.000.000$ mineermotten.

Of deze veegactie soelaas biedt zal later pas blijken. De resultaten van het eerste jaar waren niet ongunstig, maar hierbij dient wel opgemerkt te worden dat overal in het land in 2004 minder aantasting te zien was van de mineermotten dan in 2003. Maar zoals u eerder in Bomennieuws heeft kunnen lezen lijkt bladruimen voor nu de enige methode die enigszins effect heeft.

San van der Molen

Op 3 november vond een grootschalige veegpartij plaats van kastanjeblad door leerlingen van het Wellantcollege uit Gouda.

Links onder: Een omstander krijgt uitleg over het doel van de actie.

foto: San van der Molen

Grove en andere dennen

Leo Goudzwaard

foto: Frank Moens

foto: Huub Huneker

Op latere leeftijd krijgen grove dennen een heel andere vorm dan in de jeugd. Ze veranderen van piramide- naar parasolvorm. Blootgestoven wortels in zandverstuivingsgebieden maken dennen tot een prachtig spektakel.

De stoere, stevig vertakte grove den (*Pinus sylvestris*) is zomer en winter een opvallende verschijning. Deze meest bekende Nederlandse den kan schijnbaar moeiteloos kale zandvlakten en zandverstuivingen koloniseren. De boom groeit in zeer extreme omstandigheden en verdraagt zelfs de hitte en droogte van gematigde woestijnen. Zijn naalden zijn aangepast om verdamping tegen te gaan (ze zijn xeromorf), dik en bedekt met een waslaagje.

De grove den, vooral in Vlaanderen ook wel Pijn of pijnboom genoemd, is een van drie coniferen die in Nederland inheems zijn. Het staat vast dat de boom hier voorkwam in de periode na de laatste ijstijd, maar de laatste eeuwen kon hij zich waarschijnlijk alleen in de buurt van vennen nog handhaven.

De andere twee inheemse coniferen zijn de Taxus en de jeneverbes. Het lijkt misschien vreemd dat we deze twee ook coniferen noemen, want ze hebben immers geen kegels. Toch horen ze bij de coniferen, waarvan de letterlijke vertaling 'kegeldragers' is. Aan jonge, onrijpe vruchten van Taxus en jeneverbes is nog wel te zien dat ze een

Het woord den

Het oude - en in België nog veelvuldig gebruikte - woord voor den is pijnboom, afkomstig van het Latijnse pinus. Het Franse sapin en het Spaanse pino bevatten dezelfde stam (pin) evenals het Engelse pine. Pijn betekent hier overigens niet 'lichamelijk zeer': die pijn komt van het Latijnse poena (boete).

De oude vorm voor den dan(ne) wordt in de eerste helft van de 13e eeuw al in Nederland gebruikt en zou afgeleid zijn van het Bretonse tann. Het is dus eerder een oude keltische dan een germaanse vorm. In het Nederlands is later de a naar een e verschoven. In Duitsland betekent Tanne spar (den is Kiefer) en dit is blijven hangen in ons kerstlied 'O denneboom, o denneboom' waarin eigenlijk de spar bezongen wordt.

In Zweden gebruikt men het woord tall, mogelijk verwant met het gelijkkluidende Engelse woord dat lang betekent. Maar het Zweeds kent ook fura voor hoge den, en dat woord is weer verwant met ons vuren(hout).

Van Dale geeft nog twee andere betekenissen voor den: 1. scheepsdek (van dennenhout?) en 2. de oude 3e- en 4e-naamvalsform van het lidwoord de/het (b.v. 'in den beginne'). Maar die laatste betekenis heeft niets met de dennenboom te maken!

AdV

foto: Huub Huneke

soort kegelschubben hebben, maar tijdens het rijpen veranderen ze in bessen, de zogenaamde kegelbessen.

Dennen bloeien in de lente, tegelijk met het uitbotten van de naalden. De bloemen zijn niet erg opvallend. Mannelijke bloemen, de stuifmeeldragers, verschijnen aan de basis van de nieuwe scheuten in de plaats van naalden, zodat na de bloei een kaal stukje op de scheut ontstaat. De vrouwelijke bloemen ontstaan juist aan de top van een scheut, met telkens twee bij elkaar. Ze lijken op kleine rode tot purperen kegels met vele kegelschubben; in elke kegelschub bevinden zich twee eitjes die zich na bevruchting ontwikkelen tot twee dennenzaden. In de loop van de zomer groeien ze uit tot kegels en pas in het tweede jaar rijpen ze af, om in het daaropvolgende voorjaar hun zaden los te laten in de wind.

(Volks)gebruik

De grove den levert grenenhout of kortweg grenen. Europees grenen is meestal lichter van kwaliteit dan Amerikaans grenen, ook wel 'pitch pine' genoemd. Grenenhout kent zeer uiteenlopende toepassingen. Het is uitstekend constructiehout (vooral in gelamineerde vorm) en verder geschikt voor vloeren, kozijnen en deuren. Het hout is ook zeer in trek voor (goedkope) meubels. De oudste toepassing van grenen die we kennen is de boot van Pesse, voor zover bekend de oudste boot ter wereld. Deze kano van drie meter lang, gemaakt van een uitgeholde dennenboom, werd in 1955 gevonden vlakbij

Pesse in Drenthe. Middels een C14-datering werd vastgesteld dat de kano 8500 jaar oud is. De kano van Pesse is tentoongesteld in het Drents museum in Assen.

Het hout is zeer rijk aan hars. In vroeger tijden kende men aan alle sterk harshoudende en dus geurende bomen het vermogen toe om boze geesten op een afstand te houden. Dennen - én sparren, die vroeger als een en dezelfde soort werden beschouwd - konden dus heksen op een afstand houden. In de Walpurgisnacht (30 april) in Tirol brandde men de heksen uit door met een bundel van brandende dennentakken en onder oorverdovend lawaai van pannen en klokken zevenmaal rond het huis en het dorp te lopen. Het vee werd beschermd door het met dennentakken te slaan en zaden van dennenappels, op de nuchtere maag verorberd, konden ervoor zorgen dat men de hele dag onkwetsbaar bleef.

Dennenzaden hadden ook in de geneeskunde een goede reputatie. Een opschrift in een tempel van de Griekse god van de geneeskunde Asclepias, die soms een dennenappel in zijn hand houdt, gewaagt van de wonderlijke genezing van een man die drie dagen lang dennenzaden at en genas. Dennenteer kende zeer veel toepassingen, vaak vermengd met honing of rozenolie als het ingenomen moest worden. In de hedendaagse geneeskunde worden dennenproducten uitsluitend uitwendig toegepast.

In de tijd van Plinius de Oudere (ca. 77 AD) werd onder meer de wijn met dennenhars op smaak

gebracht. Tegenwoordig voegt men in Griekenland aan de wijn (retsina) nog hars toe van Attische pijnbomen.

De grove den in Nederland

De oudste, dikste en bekendste grove den van Nederland is de 'Duizendjarige den' van Wolfheze. Tijdens onderzoek in 1975 bleek de boom toen ongeveer 365 jaar te zijn, dus hij dateert van rond 1600. Weinigen weten dat er op enkele honderden meters afstand, in een particuliere tuin, nog een andere heel oude den staat die mogelijk even oud is als de 'Duizendjarige'.

De grove den is van oudsher de meest wijd verspreide den geweest. Maar al vóór de 16e eeuw was deze soort

mogelijk volledig uit Nederland verdwenen: de reden was overmatige houtkap. De grove den is voor het eerst en op grote schaal in 1515 op last van graaf Hendrik van Nassau in het Bredase Mastbos uitgezaaid voor houtproductie en wel speciaal voor scheepsmasten. Het ging hierbij om dennenzaad afkomstig uit Neurenberg. Vanaf de 17e eeuw werden grote heide- en stuifzandterreinen in Nederland ingezaaid en beplant met den- nen, ook meestal met Duits dennenzaad. Het doel van deze beplantingen was het vastleggen van stuifzanden en het productief maken van sterk verarmde en uitgeputte gronden. Vanaf 1860 is de beplanting van stuifzand in de duinen, dat een bedreiging vormde voor dorpen en huizen, met succes ter hand genomen.

foto boven:
Grove-dennenbos
(*Pinus sylvestris*) op
de Veluwe.
foto op
rechterpagina:
Corsicaanse dennen
(*Pinus nigra*
subspecies
salzmannii var.
corsicana) op de
hellingen van
Corsica.

foto: Huub Huneke

hieronder van links-
boven met de klok
mee:
zwarte den (*Pinus*
nigra subspecies
nigra),
grove den (*Pinus*
sylvestris),
tranenden (*Pinus*
wallichiana),
bergden (*Pinus*
mugo)

foto: archief Bomenstichting

foto: archief Bomenstichting

foto: Leo Goudzwaard

foto: archief Bomenstichting

Vergroeiingen

Grove dennen kennen een aantal rupen- soorten die de boom zodanig aantasten dat de boomvorm verandert. De dennenlotrups en dennenknoprupen eten het binnenste weg van respectievelijk de loren en de knoppen. Het kan gebeuren dat een jonge boom hierdoor vergroeiingen krijgt in de vorm van dubbele toppen en krommingen in de stam, ook wel posthoorns genoemd. Het harsman- netje (of harsbui) is de roodbruine rups van de vlinder *Petrova resinella*. De rups overwintert in een soort gal over een gootje in de bast. De tak raakt aan één kant bedekt met een dikke laag hars. De harsbui en het takje drogen daarna meestal uit. Vaak zie je een harsbui van jaren oud, waaruit de vlinder al lang verdwenen is. Deze drie vlindersoor- ten behoren tot de bladrollerfamilie.

Vliegdennen zijn grove dennen

Vliegdennen zijn genetisch identiek aan grove dennen, dus gewoon dezelfde soort. Het verschil is echter dat de zaden zijn komen aanwaaien en dat de bomen daarna vrij opgegroeid zijn. In tegenstelling tot in dicht verband geplante bosdennen hebben zij diepe en brede kronen, kromme stammen en soms takken die over de grond kruipen en dan doorgroeien. De prachtigste vliegdennen vind je op heidevelden en in stuifzanden zoals Koorwijkerzand, Hulshorsterzand en Hoge Veluwe.

De grove den wordt zelden aangetroffen in het stedelijk openbaar groen. De weinige exemplaren die toch in de nabijheid van woonhuizen groeien, zijn meestal bomen van een bestaand dennenbos waarin een woonwijk is

gebouwd. Coniferen zijn in het algemeen namelijk slecht opgewassen tegen strooizout en uitlaatgassen. Bovendien prefereert men in de stad toch vooral loofbomen. Toch zijn grove dennen decoratief genoeg om in tuinen te gebruiken, vanwege hun blauwachtige naaldkleur en ongedwongen, flexibele stamvorm.

Andere dennensoorten in Nederland

Er zijn nog zeven andere dennensoorten die veel in Nederland voorkomen. Dat zijn dan wel exoten, maar ze voelen zich in ons land goed thuis. Corsicaanse dennen en zeedennen hebben brede, afgeplatte kronen. Het zijn snelle groeiers die samen met de Oostenrijkse den karakteristiek zijn geworden voor de kustduinen, de Waddeneilanden en de vele schrale zandgronden in Brabant en op de Veluwe. De Oostenrijkse en Corsicaanse dennen zijn het meest geschikt gebleken voor het kustgebied, omdat ze de zoute zeewind enigszins kunnen verdragen. Beide zijn ondersoorten van de zwarte den (*Pinus nigra*) en hebben donkergroene naalden van 9-14 cm lengte. Ze zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden.

De strakke Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subspecies *nigra*) is het minst gevoelig voor luchtverontreiniging en groeit hier en daar langs de weg, met kaarsrechte stammen. In de duinen blijft de hoogte beperkt tot enkele meters, verder landinwaarts is twintig meter haalbaar.

De meer bossig groeiende Corsicaanse den (*Pinus nigra* subspecies *salzmannii* var. *corsicana*) wordt groter, soms zelfs dertig meter hoog. Deze heeft fijnere naalden die meerdere richtingen op wijzen. In de kuststreek kunnen ze uitgroeien tot zeer dikke bomen.

In zandgebieden met zure bodems vinden we ook nog de zeeden (*Pinus pinaster*), een mediterrane soort die vooral aangeplant is voor houtproductiedoeleinden. Hij is in Nederland onder meer bekend van de Loonse en Drunense duinen en van de Wouwse Plantage, twee Brabantse zandgebieden. Deze den is makkelijk te herkennen aan de lange naalden van 20 cm en de even zo grote kegels.

Geschikte dennen voor stadstuinen

De populairste stads- en tuinden is de bergden (*Pinus mugo*) met naalden in koppels van twee, met ieder een lengte van 3-8 cm. Veelal gaat het dan om de dwergvariëteiten *mugo* en *pumilio* die slechts één tot twee meter hoogte bereiken. In de tuin zijn zij gewild omdat ze al op jonge leeftijd bloeien en kegels dragen.

De Japanse witte den (*Pinus parviflora*) bloeit eveneens op jonge leeftijd en heeft gedraaide naalden in bundels van vijf bijeen. Dit is ook een langzame groeier en zeer geschikt voor (kleine) tuinen. De cultivar 'Glauca' met blauwgroene naalden is zeker een aanwinst voor de tuin. Zeer fraai is ook de tranenden (*Pinus wallichiana*) uit de Himalaya, een forse boom die geschikt is voor grote tuinen. Dit is een den met vijf lange geknikte naalden in een bundel en grote met hars bespatte, hangende kegels. De boom lijkt veel op de bekendere Weymouthden (*Pinus strobus*), met kleinere kegels; maar deze soort plant men tegenwoordig liever niet meer vanwege de ziekte blaasroest die juist op deze dennen voorkomt.

foto: Florentine van Eeghen

Dennen & Sparren Grenen & Vuren

Het verschil tussen een den en een spar is niet moeilijk, maar het gaat erom dat je weet waar je op moet letten.

Beide soorten zijn wintergroen en hebben naalden. Dennen hebben de naalden in bundeltjes op de twijgen staan. De bekende grove den (*Pinus sylvestris*) heeft twee naalden bij elkaar, maar bij voorbeeld de tranenden (*P. wallichiana*) heeft er vijf.

Bij sparren staan de naalden afzonderlijk op de twijgen en zijn in het algemeen veel korter dan de naalden van de den. Zeker in ons land is dat het geval. Moeilijker is het met de benaming en herkenning van het hout. Hout van dennen heet grenen. Het is in het algemeen van een betere kwaliteit dan het hout van sparren dat vuren wordt genoemd. Vurenhout is vooral constructiehout. Dennen wordt meer gebruikt voor meubels.

Moeite met het onthouden van de twee houtsoorten en de herkomst ervan? Dit ezelsbruggetje helpt: *Dennen en grenen hebben tweemaal een E gemeen, en sparren en vuren slechts één.*

Arbori-Arnhem Boomverzorging & Advisering

Vredesteinestraat 4

6665 LG Driel

tel : 026-47 22 718 GSM: 06 - 53 75 26 65

fax : 026-47 23 823

E-mail: arbori-arnhem@hetnet.nl

www.arbori-arnhem.nl

- boomverzorging
- beheerplanning
- inventarisatie
- onderzoek en advies
- taxaties

Plannen voor bomen in woon- en werkomgeving?

Todo maakt plannen voor het behoud en ontwikkelen van de boomstructuur als onderdeel van de gehele openbare ruimte. Het belang voor de lange termijn wordt zeker gesteld.

Kennis en ervaring:

- Functies van de openbare ruimte
- Voorwaarden en knelpunten bij beheer groen
- Behoud van groen en bomen
- Procedures en projectorganisatie tbv overheid

Wat kunnen wij voor u betekenen:

- Opstellen bomenplan
- Opstellen groenplan, waardebeoordeling
- Ontwerp en inrichtingsplan buitenruimte
- Projectleiding bij plannen buitenruimte

Todo werkt bij voorkeur in nauwe samenwerking met de opdrachtgever en andere betrokkenen. Wij bieden u kennis en ondersteuning en leveren maatwerk op basis van onze ruime vakkennis en ervaring. Wij zijn in staat om kort en bondig te rapporteren en illustratieve ontwerpplannen te presenteren.

Postbus 103, 4100 AC Culemborg, telefoon (0345) 51 09 10, mail@todo-culemborg.nl, www.todo-culemborg.nl

Bomenwacht Nederland

BOMEN IN BEELD

Bomenwacht Nederland is een onafhankelijk adviesbureau dat uiteenlopende boomtechnische projecten uitvoert. Veelal in opdracht van (semi-) overheidsinstellingen, bedrijfsleven of particulieren. Flexibiliteit, kundigheid en kwaliteit staan centraal. Bij Bomenwacht Nederland bent u verzekerd van een objectief advies.

Voor meer specifieke informatie, aanvragen van de bedrijfsbrochure of een afspraak kunt u geheel vrijblijvend contact met ons opnemen. Wij zijn u graag van dienst.

Bomenwacht Nederland B.V.
Nieuwe Tiendweg 18
Postbus 157
2920 AD Krimpen a/d IJssel

T (0180) 59 05 72
F (0180) 59 04 12
E info@bwnl.nl
I www.bwnl.nl

UW BOMEN

- Boomtechnisch onderzoek en advies
- Nazorg bij te (ver)planten bomen
- Inventarisatie boombestanden
- Boomwaardebeoordeling en -taxaties
- Beheerplanning
- Projectbegeleiding

ONZE ZORG

- Onafhankelijk adviesbureau
- Flexibele houding
- Oplossingsgerichte adviseurs
- Objectief advies
- Kwaliteitsrapporten
- Snel ter plaatse

DE JUISTE ZORG VOOR BOMEN

**VAN JAARVELD / VAN SCHERPENZEEL
BOOMTOTAALZORG**

Overeind 42, 3998 JB SCHALKWIJK
Telefoon: (030) 601 18 80
Fax: (030) 601 23 66
www.boomtotaalzorg.nl

Boombeleid en beheer

Boomtechnisch advies

Boomonderhoud

Leveren en (ver)planten

Standplaatsverbetering

Ziekten en plagen

www.bomendienst.nl

Bomendienst

BOMENDIENST is een
onderdeel van de BTL-GROEP

Tel.: 055 - 59 99 444

Bomendienst bewijst uw bomen een dienst

Boomverzorging • Boomverplanting • Postbus 4 • 2070 AA Breda • Telefoon 0184 698 989 • Fax 0184 698 990

Boomverzorging

Er is maar één Nationale Bomenbank

Copijn Utrecht
Realisatie en Boomspecialisten

Gageldijk 4f
Postbus 9177
3506 GD Utrecht
Tel: 030-2644333
Fax: 030-2612140
E-mail: info@copijn.nl

boomverzorging • boomverplanting • boomtechnisch onderzoek en advies • boombeheer • tuinaanleg- en onderhoud • binnenbeplanting

Uw specialist voor de bomen

DE DROOM VAN ELKE BOOM

IMPULSHAMER

BELU-systeem

BOOMBEMESTING

ANTIWORTELFOLIE

ITS LEVERT

BOOMONDERZOEKSAPPARATUUR

- Impulshamer
- Resistograaf
- Fractometer
- Aanwasboor
- Penetrograaf
- Zuurstofmeter

STANDPLAATSINRICHTING

- BELUchtingssystemen ®
- VENTilatiesystemen ®
- Aereal tube ®
- WALU roosters
- Kroonverankering

STANDPLAATSVERBETERING

- Hokan
- Algihum
- Dendrovorm ®
- Dendromix ®

ANTIWORTELFOLIE DENDRO R.B. ®

- als wortelscherm bij:
- Verhardingen
- Kabel- en leidingssystemen

Bezoek ook onze website: www.poelbosbouw.nl

ITS - International Tree Service bv
Amersfoortseweg 205
3888 NM Nieuw Milligen
(Apeldoorn)

Telefoon: 0577-456561
Fax: 0577-456532
GSM: 06-53491303
E-mail: its@poelbosbouw.nl

Van onze lezers

Geachte redactie

Met nog meer dan de gebruikelijke interesse heb ik in de rubriek Rijp en Groen in het laatste nummer van Bomennieuws het stukje 'Zorgplicht oude lanen' gelezen. Al enkele jaren is een groep organisaties met aandachtsgebied de Zuidoost-Veluwe periodiek in discussie met Natuurmonumenten. Aanvankelijk spitste de discussie zich toe op het exotenbeleid en klapstoelbeheer van NM. De heer Comijs is destijds als contactpersoon van de Bomenstichting bij deze discussies betrokken geweest.

Vrij kort geleden hebben de kritische organisaties het lanenbeheer/beleid ter discussie gesteld. Diep in het gebied wat NM wil beheren middels nietsdoen (natuurlijk bosbeheer) bevinden zich namelijk, vaak verrassend gave, rudimenten van oude beukenlanen, die van oudsher de verbinding vormden tussen nederzettingen. Behoud (duurzame instandhouding) van deze lanen is ons doel. In de discussie met NM is afgesproken dat de lanen geïnventariseerd zullen worden, maar dat NM niet van zins is om de bedoelde lanen in stand te houden. De strijd woedt nog voort.

Kort na het ter discussie brengen van genoemd item speelde in de omgeving van de Posbank een vergelijkbare discussie: de loslopende paarden vraten aan de bast van de aanwezige beuken van de beukenlanen aldaar. De lanen bevonden zich in het gebied van zoveel mogelijk 'natuurlijk' beheer. Vraag was, of ingegrepen moest worden door de beuken te beschermen of dat de natuur haar gang mocht gaan, waardoor de lanen zouden verdwijnen. Onder invloed (druk?) van het publiek is tot het eerste besloten.

In de discussie met NM kan het zinvol zijn het betreffende artikel als voorbeeld te gebruiken van hoe het kan.

Bert Mol, Eindhoven

Discussies over dit soort zaken lopen altijd moeizaam, omdat de tegenstanders, beiden integer en positief, een verschillende taal spreken en uit volle overtuiging hun, totaal van elkaar verschillende, belangen vertegenwoordigen. In dit geval zijn die belangen moeilijk te verenigen,

want het gaat bijna om cultuur tegenover natuur. Een gave, oude beukenlaan is tegelijk een natuur- én cultuurmonument en wil je dat behouden, dan moet je het beheren, dus af en toe iets doen! Je beschermt de bomen tegen schadelijke invloeden van buitenaf (zoals paarden), je beschermt bezoekers tegen vallende takken door te snoeien en je behoudt de laan door uitgevallen bomen te vervangen, zodra er genoeg ruimte (licht) is voor jonge bomen. In het geval van Amelisweerd was dat duidelijk, omdat er veel mensen komen (veiligheid), maar de beheerder de laan ook in al zijn facetten wilde behouden. In gebieden die officieel zijn aangewezen, om te kijken wat er gebeurt als je alles aan de natuur overlaat, kun je echter moeilijk hekjes om de bomen zetten, snoeien en planten. Als NM niets doet zullen de door u bedoelde lanen in de loop van de komende tientallen, misschien zelfs honderden jaren langzaam volkomen veranderen. U zult dat 'vervallen en verdwijnen' noemen en Natuurmonumenten zal er 'prachtige natuurontwikkeling' in zien. Dan hebt u, vanuit uw eigen standpunt bezien, allebei volkomen gelijk.

Wat is wijsheid? Als ik bemiddelaar zou zijn zou ik inderdaad, om te beginnen, aandringen op een inventarisatie, want

foto: Frank Moens

Aftakelende beukenlaan mede veroorzaakt door intensieve betreding van paarden, waardoor bodemverdichting en wortelbeschadiging ontstaat.

dan weet je waar je het over hebt. Vervolgens zou ik op de gemaakte kaart, door een onpartijdige derde, precies laten intekenen waar veel mensen komen. En dan zullen de belangengroep en NM toch moeten onderhandelen. Allebei water in de wijn doen en gezamenlijk keuzes maken: welke lanen gaan we als laan behouden, dus beheren, zoals bijvoorbeeld in Amelisweerd, en welke laten we aan de natuur over? Niet makkelijk, wel boeiend, want uiteindelijk wilt u misschien toch wel hetzelfde: mooie, rijke natuur.

Marjan van Eksland

spreekwoorden

Twee spreekwoorden over bomen, met in totaal 25 woorden, zijn door elkaar gehusseld. Kunt u ze weer in orde brengen?

aan - bitter - boom - boom - de - de - de - de - die - een - een - geduld - is - is - maar - men - moet - plukken - vrucht - vruchten - waarvan - wortels - zijn - zoen - zoet

Om het wat makkelijker te maken en ter controle van uw oplossing krijgt u de volgende aanwijzingen:

- het ene spreekwoord bestaat uit 12 woorden, het andere uit 13;
- het ene spreekwoord heeft 44 letters, het andere 60;
- de spreekwoorden rijmen op elkaar.

Als u een plausible oplossing bedenkt die afwijkt van de 'officiële' dingt u natuurlijk ook mee naar de prijzen!

Stuur uw oplossing met duidelijke vermelding van uw naam en adres voor 1 januari 2005 per post of e-mail aan het kantoor van de Bomenstichting en u maakt kans op een van de drie cd-roms Bomen, met, bij, in, onder, over.

Kort nieuws

Wijzigingen in Bomenstichting-bestuur

De Bomenstichting is bezig haar netwerk van lokale vertegenwoordigers uit te breiden, omdat het onmogelijk is om vanuit het secretariaat in Utrecht overal in den lande de vinger aan de pols te houden. Om dit te kunnen realiseren

vroegen we afgelopen voorjaar uw financiële steun onder de noemer 'Samen sterk'. U reageerde daarop enthousiast. Met elkaar bracht u bijna 25.000 euro bijeen. We danken alle gevers hartelijk voor hun bijdrage.

Op dit moment zijn we in ongeveer een kwart van de gemeenten actief met ongeveer honderd BoomBeschermers. Afgezien van de uitbreiding van de groep is er nu al behoefte aan frequenter onderling contact. Een gespreksplatform op internet biedt daartoe goede mogelijkheden. BoomBeschermers en specialisten kunnen daar onbepaald met elkaar in contact zijn.

Met de opbrengst van uw giften kunnen we de eerste stap zetten om een dergelijk platform op te zetten. We doen dit in het kader van het zeer omvangrijke project 'Mensen voor bomen' dat voorziet in een landelijk gesloten netwerk van BoomBeschermers en een daaraan gekoppeld internetplatform. Rond de jaarwisseling zal de geheel hernieuwde website van de Bomenstichting operationeel zijn. In de loop van volgend voorjaar wordt de discussieplek voor de boombeschermers hieraan toegevoegd. Is het er nog niet van gekomen of aan uw aandacht ontsnapt, maar wilt u toch nog een gift voor dit doel overmaken, dan is dat mogelijk op ons giro-nummer 2108755 onder vermelding van 'Samen Sterk'.

Helène van der Poel

Het Bestuur van de Bomenstichting ondergaat de komende tijd de nodige wijzigingen. Twee leden treden officieel aan het eind van het jaar af. Maarten de Winter verlaat het bestuur na de maximale periode van negen bestuursjaren. In die jaren heeft hij veel voor de Bomenstichting betekend, niet alleen door zijn betrokkenheid tijdens de bestuursvergaderingen, maar ook door zijn praktische inbreng op vele fronten.

Penningmeester drs. Sabina Goertz heeft na drie jaar wegens te beperkt beschikbare tijd moeten bedanken voor de functie. Naast de verantwoordelijkheid voor de (euro)centen van de Bomenstichting heeft zij in de periode voorafgaand aan en tijdens haar bestuursfunctie een belangrijke bijdrage geleverd aan het verbeteren van de financiële administratie.

De rol van de penningmeester is overgenomen door de heer drs. Erik Esseling, register accountant en tot vorig jaar werkzaam als Vice President Cap Gemini Ernst & Young.

Twee nieuwe leden versterken het bestuur. Elk vanuit hun dagelijkse functie kunnen ze een bijdrage leveren aan de verdere ontwikkeling van de Bomenstichting. In september trad aan drs. Renske Peters, teamleider dienst Openbare ruimte, Groen en Stadsecologie van de gemeente Amsterdam. In het nieuwe jaar maakt ir. Jos Jansen, secretaris van het Boschap zijn opwachting.

De Bomenstichting dankt de vertrekkende personen voor hun diensten en wenst de nieuwkomers een goede en inspirerende tijd toe.

Bomennieuws in plastic

Het zal geen gewoonte worden, maar het aantal bijlagen bij dit nummer noodzaakte ons de vertrouwde papieren wikkel te vervangen voor een plastic verpakking. Gekozen is voor een soort die het milieu zo min mogelijk belast.

Gekapte boom vervangen

AMSTERDAM - Eerder dit jaar werd een flinke Mammoetboom, *Sequoiadendron giganteum*, geplant in Oud Zuid. Deze altijd groene boom verrijkt het sortiment in de deelgemeente, want in de jaren negentig was het enige exemplaar per abuis geveld. Men dacht te maken te hebben met de meer algemeen aangeplante Watercypres, *Metasequoia glyptostroboides*. Dit is echter een bladverliezende conifeer.

Initiatiefnemer voor de vervangende aanplant was professor Jan Leyer. Hij maakte enkele jaren geleden de Bomengids voor Amsterdam-Zuid.

135 bomen per huishouden per jaar

ECUADOR - Na groene stroom is er ook groen gas op de markt. Dat betekent niet dat er geen fossiele gassen meer worden gebruikt, maar dat er compensatiebomen worden geplant in Ecuador. Gemiddeld gebruikt een huishouden 1500 m³ aardgas. Het energiebedrijf Greenchoise heeft berekend dat de hoeveelheid CO₂ die bij de verbranding vrijkomt wordt gecompenseerd door 135 bomen. Een knappe rekensom ...

Daders omzagen linde gepakt

VEEN - Waarschijnlijk omdat de burgemeester verboden heeft in de toekomst vreugdevuren te ontsteken hebben twee jongens van 14 en 15 jaar wraak genomen en de dit voorjaar geplante Amalia-linde omgezaagd. De jongens bekenden hun daad.

De vreugdevuren in Brabantse plattelandsgemeenten lopen steeds verder uit de hand. Er doen zich zeer gevaarlijke situaties voor en er wordt veel vernield. De volgende ochtend is de aanblik van het terrein te vergelijken met een oorlogssituatie in Bosnië, aldus de burgemeester van Wijk en Aalburg, waarvan Veen deel uitmaakt.

Voordelig schenken met een notariële acte

Bij dit nummer ontvangt u de acceptgirokaart voor het voldoen van uw donatie voor het volgende jaar. We zijn u dankbaar als u daar gebruik van maakt, want de Bomenstichting heeft uw bijdrage hard nodig.

U zou een bijdrage aan de Bomenstichting ook anders en op een voordeliger manier kunnen doen. Met een periodieke schenking bijvoorbeeld. Als u bij de notaris voor minimaal vijf jaar laat vastleggen dat u jaarlijks een vast bedrag aan de Bomenstichting schenkt, dan kunt u dit bij de belastingaangifte aftrekken van uw verzamelinkomen. Er geldt voor deze schenking geen ondergrens bij de fiscus. Afhankelijk van uw inkomen kan de teruggave oplopen tot 52%.

Hierdoor snijdt het mes aan twee kanten. Terwijl u meer aan de Bomenstichting schenkt, blijven de kosten voor u lager. De kosten voor de notariële acte nemen we graag voor onze rekening wanneer u besluit jaarlijks minimaal € 125,- over te maken.

In de bijgesloten folder 'Bomen kleuren ons leven' bij dit nummer leest u meer over de vormen van schenken. De notarissen hebben inmiddels ook de folder in de bus gekregen

en zijn dus op de hoogte van de activiteiten van de Bomenstichting.

Voorbeelden van jaarlijkse schenkingen en het fiscale voordeel

belastingschijf	42%	52%
<i>zonder akte en totaal minder dan 1% van het bruto inkomen</i>		
schenking	€ 50	€ 100
teruggave	€ 0	€ 0
netto betaling	€ 50	€ 100
<i>met notariële akte</i>		
schenking	€ 100	€ 250
teruggave	€ 42	€ 130
netto betaling	€ 58	€ 120

DE STELLING

'Het planten van
bolboompjes is
een modegril en
getuigt van
weinig
boomkennis.'

foto: Frank Moens

We zijn benieuwd naar uw mening over bovenstaande ongenueanceerde stelling. U kunt deze sturen naar de redactie:

Bomennieuws, Oudegracht 201 bis, 3511 NG Utrecht,
fax 030-2310331 of fmoens@bomenstichting.nl

De stelling in het vorige nummer 'Opkronen is winterwerkverschaffing' leverde slechts enkele reacties op.

Theo Haffmans bericht ons dat hij het geheel eens is met deze stelling en deze onderhoudsactiviteit graag geheel wil afschaffen. De boom wordt aangetast, minder aantrekkelijk en topzwaar en hierdoor gevoeliger voor windstoten.

Ook Hans Dankers reageert op de stelling. Hij ziet met angst en wanhoop het winterse egaliseren van wegen en bermen tegemoet. Steeds grotere auto's op te smalle wegen, waardoor de bomen het in de wortels en in de top zwaar te verduren krijgen.

Prins Bernhard Cultuurfonds steunt verbetering automatisering

De afgelopen maanden heeft een ingrijpende aanpassing plaatsgevonden in de automatisering binnen het kantoor van de Bomenstichting. Een relatiemanagementsysteem heeft zijn intrede gedaan. Daarin zijn alle adresgegevens samengevoegd die voorheen in allerlei bestanden waren ondergebracht. Ook de gegevens van het Landelijke Register van Monumentale Bomen zijn onderdeel van dit geheel geworden.

Het is de eerste tijd nog wennen aan alle gebruiksmogelijkheden, maar uiteindelijk moet het softwarepakket zijn

diensten gaan bewijzen. Wij kunnen u in de toekomst bijvoorbeeld eenvoudig op de hoogte te houden van nieuwe activiteiten als we kunnen beschikken over uw e-mail adres. In de loop van het volgende jaar krijgt u daarover bericht van ons.

Het Prins Bernhard Cultuurfonds heeft de realisatie met een belangrijke financiële ondersteuning mogelijk gemaakt.

Innovatiefonds opgeheven

Het Innovatiefonds Duurzaam Boombeheer is na een jaar weer opgeheven. Het initiatief van boombeheerders, boomverzorgers, boomkwekers én de Bomenstichting, met als doel het onderzoek naar duurzaam boombeheer collectief te stimuleren, is door gebrek aan belangstelling voortijdig beëindigd.

Het kapitaal van het fonds moest door belanghebbenden bijeen worden gebracht middels een jaarlijkse bijdrage van € 600 of € 950 per organisatie. Na een half jaar hadden slechts enkele deelnemers zich aangemeld. Veel te weinig om vernieuwend onderzoek te laten verrichten.

Wandelingen rond Wageningen

in het voetspoor van Hemmo Bos
Ruud Schaafsma
Uitgeverij Matrijs, Utrecht
ISBN 90-5345243-5
€ 14,95

Dr. Hemmo Bos (1857-1933) was ruim vijftig jaar leraar aan de Rijkslandbouwschool in Wageningen. Als dier- en plantkundige heeft hij in die jaren een grote hoeveelheid publicaties vervaardigd. Auteur Ruud Schaafsma kwam bij toeval in de Wageningse archieven een wandelkaart uit 1890 van Bos tegen, waarop hij zeer gedetailleerd de flora en fauna beschrijft. Het gebied strekte zich ruwweg uit van de Grebbeberg aan de westzijde tot aan Renkum in het oosten, Bennekom in het noorden en de natuurlijke grens, de Rijn, in het zuiden. Het maken van kaarten zat de familie Bos in het bloed, want broer Pieter Roelf, aardrijkskundige, was de grondlegger van de nog altijd bekende Bosatlas.

Ruim honderd jaar later gaat Schaafsma de wandelgangen van Bos na en diept in vijf routes de bijzonderheden uit. Hij blikt terug in de historie en vergelijkt wat hij gevonden heeft met de huidige situatie. Daarmee is dit boek een uniek geheel geworden.

Aan de notities van Hemmo Bos zijn aanvullende beschrijvingen van de opvallende bomen in en om Wageningen toegevoegd. Op de oude wandelkaart staan plaatsen van de solitaire bomen en boomgroepen ingetekend en de aard en functie van bospercelen. Ook vindplaatsen van kruidachtigen en zelfs de mierenhopen konden aan de hand van de kaart worden gevonden. Het boek schenkt, naast de toelichting op de wandelingen, aandacht aan het ontstaan van de bodem, de heuvels en dalen rondom Wageningen, die ontstaan zijn tijdens de ijstijden. Een korte biografie van Hemmo Bos en zijn twee oudere broers maakt het geheel compleet. Zoals de uitgever in de aankondiging bij het verschijnen schreef: "Deze uitgave heeft een multifunctioneel karakter: de natuur, wandelen en cul-

tuurhistorie gaan hand in hand."

De vijf wandelroutes, variërend van 7 tot 12 kilometer, zijn losbladig toegevoegd. Dat is eenvoudiger in gebruik dan een heel boekwerk. Elke wandeling staat op een A4-tje. Kaart op de ene kant en beschrijving op de andere. Daarop staat ook de bereikbaarheid per openbaar vervoer. Erg handig, want niet alle wandelingen maken een volledige lus. U zult wel vooraf zelf moeten nagaan of op de betreffende dag de bus ook rijdt en wanneer. Ik vind het boek een aanrader, zeker als u bekend bent in de omgeving van Wageningen en er enige binding mee heeft.

Frank Moens

Noordje Fietst

langs monumentale bomen in
Amsterdam Noord
Jeroen Kleijne
Inlichtingen over monumentale
bomen of verkrijgbaarheid boekje:
www.noord.amsterdam.nl of
020-6349452

Stadsdeel Amsterdam Noord bracht deze fietsroute langs monumentale bomen uit. Op de stadsdeellijst staan maar liefst 400 bomen aange-merkt die de bijzondere status van monument hebben.

Noordje fietst aan de hand van dit leuke boekje met u langs een flink aantal van deze bomen. De opzet is verfrissend. De punten die extra aandacht krijgen zijn op een grappige wijze gefotografeerd. Noordje speelt daarin de hoofdrol, maar ze blijft zelf onherkenbaar. Het blijft bij rood gelakte nagels, handen en benen en haar onafscheidelijke rode fiets.

Na dertig kilometer heeft u de route volbracht, die begint en eindigt bij de pont over het IJ achter het Centraal Station. Ga er maar vanuit dat u dit stadsdeel goed doorkruist heeft en meer heeft gezien dan alleen bomen. In de beknopte beschrijving wordt met regelmaat gewezen op andere zaken.

Gewoon een keer doen.

Frank Moens

Bomen

Themanummer van *Kunstschrift*
Postbus 10859
1001 EW Amsterdam
48e jaargang (2004) nr. 4
ISSN 0166-7297
Los nummer € 8,90 incl. verzending

Onder een titel die weliswaar voor de Bomenstichting al lang niet specifiek genoeg meer is, brengt *Kunstschrift* - het vroegere Openbaar Kunstbezit - een prachtig, rijk geïllustreerd themanummer uit dat geheel aan bomen in de kunst gewijd is.

Het nummer bevat zeven artikelen waarin kunstzinnige afbeeldingen van bomen vanuit verschillende gezichtshoeken benaderd worden. Bronnen voor de kunstenaars waren o.a. mythologie, Bijbel, tuin en landschap, en de boom als 'moderne betekenisdrager'. Natuurlijk zijn er afbeeldingen van werk van Van Ruisdael, Jeroen Bosch, Van Gogh en Mondriaan. Maar ook nieuwe namen - voor degenen met minder kennis op dit vakgebied - worden belicht, zoals uit de Gouden Eeuw de schilder Jacob van Geel en de etser Johannes Brosterhuysen, en de intrigerende hedendaagse beeldhouwers Balkenhol en Penone.

Dit nummer van *Kunstschrift* is een must voor elke bomenvriend(in) die ook van kunst houdt.

Een lijst met 'Boeken etc. over bomen' completeert het nummer en hier had een verwijzing naar het werk en de publicaties van de Bomenstichting niet misstaan. Wij kennen *Kunstschrift*, kennen de kunsthistorici-boomvrienden ons wel?

Aart de Veer

Hoe gezond is ons groen?

Dat groen goed is voor de gezondheid van de mens zal voor u geen verrassing meer zijn. Diverse organisaties, waaronder de Bomenstichting, trekken er hard aan om dit thema op de agenda van de overheid en ruimtelijke inrichters te krijgen. En dat lukt aardig. Recent heeft ook de Gezondheidsraad een advies hierover uitgebracht aan de regering. Kortom, het onderwerp staat op de agenda en hierdoor ontstaat er toch een andere waardering voor groen en daarmee voor bomen in de directe leefomgeving. Bomen niet zien als kostenpost, maar als een investering in onze gezondheid.

Maar laten we nu eens de gezondheid van het groen zelf onder de loep nemen. De laatste jaren steken diverse nieuwe ziekten en plagen de kop op en oude komen ook weer terug. De processierups, de schimmel *Phytophthora ramorum*, die misschien de eiken bedreigt, de mineermot en de nieuwe raadselachtige bloedingsziekte in de paardekastanje. En niet te ver-

geten de iepenziekte. De aantastingen verspreiden zich over het hele land en vaak weten we er te weinig vanaf om iets te kunnen doen.

Ik neem de dodelijke bloedingsziekte in de paardekastanje als voorbeeld. Al voor 2003 werd deze ziekte gesignaleerd en nu pas zijn we met elkaar zo ver dat we mogelijk de veroorzaker hebben gevonden. We weten het nog niet eens zeker! Op alle fronten ontbreekt het ons aan kennis en inzicht om deze ziekten te begrijpen en bestrijden. Het ligt niet aan de onderzoeksinstituten, die willen wel aan de slag. Maar zijn er ook opdrachtgevers en financiers? Hier komen we bij een groot vacuüm. De rijksoverheid stelt mondesmaat geld ter beschikking, maar alleen als er directe economische belangen bedreigd worden. De Plantenziektenkundige Dienst kan al lang geen gratis onderzoek meer doen. De gemeenten en andere boombeheerders wachten op elkaar. Waarom zou ook één gemeente het onderzoek moeten financieren voor

een landelijk probleem?

Het Innovatiefonds Duurzaam Boombeheer stierf een vroegtijdige dood als gevolg van gebrek aan belangstelling (zie Kort Nieuws).

De gedachte, dat vele kleintjes één grote maken, bleek onvoldoende aan te spreken. De situatie is ondertussen wel echt zorgwekkend. Ziektes in de bomen verspreiden zich snel over het hele land (of over heel Europa) en er kan niet adequaat op worden gereageerd. Op dit moment zie ik maar één partij die soelaas kan bieden in dit, hoofdzakelijk financiële, probleem en dat is het Ministerie van LNV. Dus bij deze een oproep: Minister, financier dit hoognodige onderzoek naar ziektes en plagen in de Nederlandse bomen en neem een actieve rol in de bestrijding ervan!

Helène van der Poel

Helène van der Poel, directeur

colofon

29e jaargang, nummer 4, winter 2004
ISSN 0166-784 X

Verschijnt 4 x per jaar, oplage: 4750 stuks
Redactie:

Florentine van Eeghen,
Marjan van Elsland, Douwe van der Heij,
Maartje Nelemans, Erik Platje
Eindredactie:
Aart de Veer

Hoofdredactie, vormgeving en advertenties:
Frank Moens (fmoens@bomenstichting.nl)

Redactieadres:
Bomenstichting,
Oudegracht 201 bis, 3511 NG Utrecht
tel (030) 230 35 10 (van 9.00-13.00 uur),
fax (030) 231 03 31
www.bomenstichting.nl
postbank 2108755

Druk:

Van den Berg's Drukkerij - Maarn
Gedrukt op Reviva offset 100 grams.

Overname van artikelen en berichten na
overleg met de redactie.

Donateur wordt u voor:
€ 20,- per jaar, 65+ € 17,50 per jaar.
Bomenvriend voor het leven € 500,-.

Bestuur van de Bomenstichting:
ir. H.R.E. Schotanus (voorzitter)
ir. J.W.M. Langeveld (secretaris)
drs. S.E.C.O. Goertz (penningmeester)
ing. T.H. Bakker
C.J.M. Denneman
drs. R. Peters
M. de Winter

Beschermvrouwe:
Hare Majesteit de Koningin

11 december t/m 30 januari

Van bomen en mensen

Portretten en impressies

Sinds het begin van de fotografie hebben mensen foto's van Bomen en Bossen gemaakt en juist op dit moment lijkt de boom een populair model voor menig kunstenaar te zijn.

De tentoonstelling is een poging om de positie van bomen in relatie tot mensen op een positieve manier te visualiseren. Twintig fotografen nemen deel. Melkweg Galerie, Marnixstraat 409 in Amsterdam. Open van wo t/m zo; 13.00-20.00 uur. tel. 020-5318181 of galerie-theater@melkweg.nl www.melkweg.nl

Agenda

Deze foto van Ellen Kooi en werk van andere fotografen is te zien in de Melkweg Galerie.

Vierdaagse bomenreizen naar Engeland

De Bomenstichting organiseert in mei en juni drie bomenreizen (max. 8 personen per reis). De data zijn: 31 mei t/m 3 juni; 4 t/m 7 juni; 17 t/m 20 juni. In het eerste Bomennieuws van volgend jaar (maart) meer informatie. U kunt nu uw interesse al kenbaar maken. Stuur een berichtje naar de Bomenstichting.

Fredville oak (omg. Dover) - foto: Marjan van Elsland

Rijp & Groen

Zondagochtend

Telefoon! "Ja met X, ik kreeg je telefoonnummer van meneer Y. Hij zegt dat je veel van bomen weet en nou heb ik een probleem." Zucht! Het is zondag, ik zit de krant te lezen, hoe haalt iemand het in zijn hoofd ... Nou ja: "Zegt u het maar." Zijn conifeer krijgt aldoor dode takjes. Bij het tuincentrum zeiden ze dat het spint was en gaven hem een spuitbus mee. Bij zijn zoon op de boerderij heeft hij ook nog maar wat verboden gif meegenomen, want "die mag dat toch niet meer gebruiken." Maar al dat gif heeft niet geholpen, er gaan nog steeds takjes dood. "Heeft u de spintmijt gezien?" Nee, hij heeft niets gezien. Ik moet hem teleurstellen. Veel coniferen in het land staan er zo bij, maar ik weet niet waarom. Misschien een schimmelaantasting? Of kevervraat? Ik zal het eens aan Jitze Kopinga vragen, hij weet veel meer dan ik. Ik leg uit dat het niet veel nut heeft om gif te spuiten, als je niet eens weet wat er aan de hand is en raad hem aan, af te wachten. Hij hangt teleurgesteld op en zal meneer Y er vast nog wel op aanspreken. Ikzelf hang ook teleurgesteld op: gebeld op mijn vrije zondag en niet eens het goede antwoord kunnen geven. En steeds maar weer dat makkelijke gebruik van gif. Hoe maak ik mensen duidelijk dat gif letterlijk een doodlopende weg is?

Groenonderhoud of ouderenzorg?

Een beuk, die enkele jaren geleden in Ede voor veel geld werd verplant kreeg als gevolg van de hittegolf in 2003 en de luizenaantasting in 2004 problemen. Hij werd in de loop van de zomer steeds grauwer en zieliger. Een artikeltje in de dorpskrant legde uit dat de gemeente er alles aan deed: luis bestrijden en extra water geven. De week erop reageerde een lezer furieus: zoveel geld en aandacht voor één boom, terwijl de hele Veluwe vol staat met bomen! Hij maakte een vergelijking met mensen in verzorgingshuizen, waar niet genoeg geld en aandacht voor zou zijn. Dat is altijd een moeilijke discussie! Want waarom besteden we nog geld aan openbare groenvoorzieningen, terwijl ouderenzorg, gezondheidszorg en onderwijs op dit moment de klappen krijgen van de economische recessie? Weliswaar wordt er ook gevoelig op het groen bezuinigd, maar er worden nog steeds bomen geplant en verzorgd. Waarom? 'De Veluwe staat toch vol met bomen?' U en ik weten het wel: omdat groen en natuur vlakbij huis goed zijn voor mensen. Zo goed, dat de kosten van gezondheids- en ouderen-

zorg erdoor naar beneden kunnen gaan. Wat heb je aan de Veluwe bossen als je er niet meer kunt komen? Je moet vanuit je raam direct bomen kunnen zien! Gelukkig dat gemeenten dit beseffen en blijven investeren in 'openbaar groen'. Maar die boze lezer weet het nog niet en hij is niet de enige.

Stuifzand en heide

'350 hectare bos in de provincie Utrecht wordt gekapt om plaats te maken voor heide.' Een berichtje in het Utrechts Nieuwsblad van begin september. Beheerders haasten zich om te verklaren dat het om stukken uitheems naaldbos gaat. Alsof we dan opgelucht adem zullen halen: het gaat immers maar om exoten? Je zou er bij die geruststellende toon bijna invliegen. Utrecht is niet de eerste met zulke plannen: in Gelderland worden levende stuifzanden in ere hersteld door stukken bos en heide-met-vliegdennen volledig van alle vegetatie te ontdoen. Veel mensen vinden het prima: grote heidevelden zijn immers mooi en stuifzanden hebben hun eigen, zeldzame ecosysteem en hun charme, als ze niet, zoals vroeger, de akkers onderstuiven. Maar er is ook kritiek. En er zijn vragen. Waarom geen exoten en wel heide en stuifzand? Die laatste twee zijn net zo goed een gevolg van menselijke activiteiten als de eerste, alleen uit een andere tijd. Die laatste twee vragen trouwens duur onderhoud, want heide en stuifzand zijn net zo min oorspronkelijk-natuurlijke ecosystemen als een exotенbos. Je moet ze kunstmatig maken en instandhouden. Nee, geef mij maar een bos met (ook) exoten, met hier en daar een gat in het bladerdek, voor de broodnodige variatie in licht, lucht en mogelijkheden voor flora en fauna. Exoten zijn leuk en misschien wel veel beter in staat om de klimaatverandering te overleven dan onze oude, trouwe inheemse bomen en struiken. Zouden ze in Utrecht geld teveel hebben?

Marijan van Ehland

